

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОКАЗАНЬ СВІДКІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

**FEATURES OF THE FORMATION OF WITNESS TESTIMONY
IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

Актуальність статті полягає в тому, що показання свідка є важливим джерелом доказової інформації в будь-якому кримінальному провадженні. Відповідно до статті 65 Кримінального процесуального кодексу України. Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження і яка викликана для давання показань. Однак без їх належної оцінки судом весь процес подання, прийняття, збирання, витребування і дослідження втрачає вою сутність, адже результати здійснення оцінки як показань свідків, так і інших доказів, закріплюються у судовому рішенні. Похибки при здійсненні оцінки доказів судом приводять до ухвалення неправомірного рішення, яке може бути оскаржене. У статті проведено розгляд обставин та умов щодо особливостей формування показань свідків у кримінальному провадженні. Розглянуті основні принципи оцінки та отримання доказів, а також критерії їх оцінки та критерії оцінки правомірності їх отримання. Встановлено взаємозв'язок між належною оцінкою показань свідка та належним судовим розглядом. Звернено увагу на спосіб і порядок проведення допиту. Теорія криміналістики та юридичної психології також поповнила юриспруденцію комплексними дослідженнями процесів комунікативної взаємодії учасників допиту, в результаті яких були визначені основні етапи формування показань: 1) сприйняття; 2) запам'ятовування; 3) відтворення. Ці етапи визначаються як базові, оскільки були розроблені для інтерпретації процесу формування показань передусім свідків. Зокрема, аналіз розвитку поглядів щодо змісту вказаних етапів засвідчує, що найперше розкривалися особливості формування показань добросовісних свідків. Зроблено висновок, що формування показань свідків є складним процесом, невід'ємними компонентами якого постають як нормативно визначені дії слідчого, прокурора, слідчого судді, сторони захисту та суду, спрямовані на одержання показань свідка та визначення їх як джерела доказів для забезпечення прийняття доброякісних процесуальних рішень у кримінальному провадженні, а також психічні процеси, пов'язані зі сприйняттям, запам'ятовуванням, обробкою, відтворенням та фіксуванням показань, які передують допиту, проходять під час та відбуваються після нього, розуміння природи яких дає змогу з'ясувати їх достовірність чи неправдивість.

Ключові слова: кримінальне провадження, формування доказів, показання свідка, належність, сприйняття, запам'ятовування, обробка.

The relevance of the article lies in the fact that the testimony of a witness is an important piece of evidentiary information in any criminal proceeding. In accordance with Article 65 of the National Administrative Code of Ukraine. A witness is a physical victim whose circumstances are known or may be known, subject to proof during criminal prosecution and who is summoned to testify. Mistakes in the evaluation of evidence with this method lead to the publication of an invalid document, which may be published. The article examines the circumstances and conditions of the peculiarities of witness testimony formation in criminal proceedings. The basic principles of evaluating and obtaining evidence, as well as the criteria for their evaluation and the criteria for

assessing the legality of their receipt are considered. The theory of criminology and legal psychology also supplemented jurisprudence with complex studies of the processes of communicative interaction of the participants of the interrogation, as a result of which the main stages of the formation of testimony were determined: 1) perception; 2) memorization; 3) reproduction. These stages are defined as basic, as they were designed to interpret the process of formation of testimonies, primarily of witnesses. In particular, the analysis of the development of views regarding the content of the indicated stages proves that the peculiarities of the formation of testimony of bona fide witnesses were revealed first. The relationship between the proper assessment of the witness's testimony and the proper trial has been established. Attention was drawn to the method and procedure of the interrogation. It was concluded that the formation of witness statements is a complex process, the integral components of which appear as normatively defined actions of the investigator, prosecutor, investigating judge, the defense side and the court, aimed at obtaining witness statements and identifying them as a source of evidence to ensure the adoption of high-quality procedural decisions in criminal proceedings, as well as mental processes related to the perception, memorization, processing, reproduction and recording of statements that precede the interrogation, take place during and after it, understanding the nature of which makes it possible to find out their authenticity or falsity.

Key words: *criminal proceedings, formation of evidence, testimony of a witness, belonging, perception, memorization, processing.*

Актуальність теми. Показання свідка є важливим джерелом доказової інформації в будь-якому кримінальному провадженні. Відповідно до статті 65 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження і яка викликана для давання показань. Однак без їх належної оцінки судом весь процес подання, прийняття, збирання, витребування і дослідження втрачає свою сутність, адже результати здійснення оцінки як показань свідків, так і інших доказів, закріплюються у судовому рішенні. Похибки при здійсненні оцінки доказів судом приводять до ухвалення неправомірного рішення, яке може бути оскаржене.

Стан дослідження. Особливості формувань показань свідка як джерела доказів у кримінальному процесі України досліджували такі вчені, як: В.Г. Гончаренко, Г.Ф. Горський, Ю.М. Грошевий, В.В. Король, М.М. Михеєнко, М.А. Погорецький, В.М. Тертишник, Д.О. Савицький, С.М. Стахівський, Л.Д. Удалова, І.Я. Фойницький, В.П. Шибіко, М.С. Шумило, та інші.

Суб'єктами оцінки доказів у кримінальному процесі України відповідно до статті 94 КПК України є слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд. Серед цих суб'єктів найважливішу роль відіграє її здійснення саме судом у судовому провадженні, оскільки результати саме цієї процесуальної діяльності втілюються в остаточному судовому рішенні.

Метою статті є аналіз особливостей формування показань свідків у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Показання свідка є одним із процесуальних джерел доказів відповідно до частини 2 статті 84 КПК України.

Під показаннями розуміють відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин.

Варто зазначити, що в доктрині кримінального процесуального права питання, пов'язані з суб'єктами кримінального провадження, в тому числі окремі питання участі свідка у кримінальному провадженні були темою дослідження великої кількості науковців.

Проте, незважаючи на дослідження вказаних вчених дана проблематика продовжує залишатися досить актуальною і потребує нових методологічних підходів до її вирішення.

Як не раз визначалось дослідниками ще початку 20-го століття: «Свідки – це альфа та омега кримінального процесу. Положення це настільки загальновідоме, що не потребує доведення. І слідчому, і судді, а також прокурору та захиснику доводиться постійно мати справу з показаннями свідків. Звідси показання свідків, як матеріал для вирішення справи, має велике значення в практиці криміналістів». І ці твердження не лише не втратили, а й не втраять ознаку відповідності практиці реалізації чинного кримінального процесуального законодавства.

Із прийняттям у 2012 р. КПК України кримінальний процес поповнився офіційною дефініцією «показання». Отже, відповідно до ч. 1 ст. 95 КПК, показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Таке тлумачення не залишилося поза увагою науковців та зазнало критики, предметом якої стали її компоненти – усність та письмовість форми, коло суб'єктів, які можуть давати показання, предмет показань (відомості про відомі обставини у кримінальному провадженні, що мають значення для конкретного кримінального провадження), визначення допиту як єдиної процесуальної форми одержання показань [1, с. 58–86]. До цього поняття теж є певні зауваження, однак, зазначимо, що передусім його треба співвідносити з офіційною дефініцією доказів, наведеною у ч. 1 ст. 84 КПК, переліком їх процесуальних джерел (ч. 2 ст. 84 КПК) та нормативними приписами щодо процесуального порядку збирання, оцінки та використання доказів. Вони, зокрема, мають визначальний вплив на встановлення особливостей формування показань свідка як доказів.

Сприйняття особою змісту матеріальних та ідеальних слідів як «відбиття» обставин підготовки, вчинення, а також наслідків злочинної діяльності трансформується в її свідомості, перетворюючись на суб'єктивне знання невід'ємної індивідуальності доказувача, а також тиском його функціонального та позиційного інтересу процесуального інтерпретатора. Інакше кажучи, сукупність доказів підготовчого кримінального провадження – це сума створених *ad casum* (для конкретного разу) знань (фактів) про обставини певної події, які ще самі потребують неупередженого, безпосереднього дослідження судом у межах належної судової процедури [2, с. 46–47].

Вважаємо, що є підстави стверджувати, що у кримінальному провадженні є докази сторони обвинувачення, сторони захисту та судові докази. Основною операційною одиницею доказування є доказ. Без цієї категорії не має доказування. Рух від імовірного до достовірного/вірогідного знання відбувається завдяки застосуванню процедур збирання, оцінки та використання відомостей, які визначаються суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності як фактичні дані (докази). На підставі цього формується внутрішнє переконання суб'єктів оцінки доказів, виробляється обґрунтування своєї процесуально-правової позиції. Те, що ці дані можуть мати суб'єктивне трактування, зумовлено процесуально-правовими інтересами окремих учасників кримінального провадження, не може бути аргументом для несприйняття їх як доказів цих учасників під час їх комунікативної взаємодії у кримінальному провадженні і на досудових, і на судових стадіях. Зведення доказів сторони обвинувачення та захисту до відомостей, що містяться в матеріалах, які надаються ними до суду, на нашу думку, викличе суттєві розбіжності між теорією доказування і теорією прийняття кримінальних процесуальних рішень у контексті визначення критеріїв доброякісності процесуальних рішень, які приймаються під час досудового розслідування.

Водночас належить визнати, що законодавець нормативними приписами ст. 23 КПК України запровадив для суду, так би мовити, «нульове» значення доказів сторони обвинувачення та захисту без їх безпосереднього дослідження під час судового розгляду, відмежовуючи в такий спосіб суд від висновків сторін кримінального провадження і, найперше, від аргументів сторони обвинувачення, оскільки без цього не може йтися про реальну змагальність сторін у суді.

Відтак вважаємо, що особливості формування доказів, джерелом яких є показання свідків у кримінальному провадженні, необхідно розглядати не тільки під час судового розгляду, а й під час досудового розслідування.

Слід зазначити, що погляди на формування показань свідків як доказів у теорії кримінального процесу, криміналістики й юридичної психології відрізняються. І ця різнобічність розкриває різні аспекти складного процесу набуття показаннями свідка значення джерела доказу у кримінальному провадженні.

Щодо формування доказів, то у теорії кримінального процесу певною мірою традиційним є підхід, за яким формування доказів зводиться до їх збирання.

Але таке вузьке розуміння формування доказів, на нашу думку, значно обмежує уявлення про цей процес, залишаючи за його рамками розумову діяльність учасників кримінального провадження щодо оцінки й використання одержаних відомостей як доказів певних фактів, які мають значення для кримінального провадження.

Тут визнаємо слушною думку В.П. Гмирка і М.Є. Шумила, що такий підхід у методологічному аспекті є непродуктивним, бо штучно звужує бачення проблеми, обмежуючи її, наприклад, змістом, формою і способами отримання процесуальних джерел відомостей про факти,

даючи змогу вирішити питання про їхню допустимість. Але в цьому разі залишаються, ніби, «в тіні» психологічні, гносеологічні, лінгвістичні складові феномена кримінально-судових доказів [3, с. 30].

Тобто, якщо окреслювати формування доказів лише їх збиранням, яке завершується їх фіксуванням у протоколі процесуальної дії, журналі судового засідання та його технічному записі, то за формальною ознакою внесення певних відомостей у такий протокол, журнал та доданий до нього технічний носій інформації можемо вважати ці відомості сформованим доказом. Але на практиці такого не має і не може бути. Без перевірки цих відомостей, інтерпретації їхнього змісту щодо даних про обставини події кримінального правопорушення, одержаних із інших джерел, та з'ясування додержання нормативних приписів стосовно їх збирання не може бути сформоване твердження про те, що ці дані відповідають реальній події, що сталася, тобто є доказом.

Формування доказів на прикладі досудового розслідування, не обмежується фіксуванням отриманих відомостей шляхом застосування належних засобів фіксації, тобто протоколюванням результатів слідчих дій. Формування доказів ґрунтується на первинній доказовій інформації, що вилучається суб'єктом доказування зі слідів, залишених на місці події. Відтворення події у пам'яті свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, а також знання, які має експерт та спеціаліст, – це ще не докази. Тому формування доказів – це комплекс здійснених суб'єктом доказування процедур, що дають йому змогу виявити носії інформації, пошук якої здійснюється, сприйняти її та перетворити на належну процесуальну форму. Формування доказів – це процес перетворення доказової інформації на форму доказів, що передбачена кримінальним процесуальним законом. У ньому інтегруються різні за своїм обсягом дії щодо визначення їх належності, достовірності та допустимості. В.П. Гмирко й М.Є. Шумило, своєю чергою, наголошують, що доказ не є догмою, чимось «застиглим» назавжди, а динамічним юридичним явищем. Він починає формуватися на досудовому розслідуванні, а завершується в судовому засіданні за участю сторін процесу [3, с. 30].

Але не варто сприймати цю позицію, яку ми поділяємо, як те, що формування доказів підміняє процес доказування у кримінальному провадженні. Доказування охоплює і формування окремих доказів, і оперування ними під час комунікативної взаємодії суб'єктів доказування у кримінальному провадженні для забезпечення прийняття якісних процесуальних рішень.

У рамках визначення особливостей формування доказів, джерелом яких є показання свідків, постають різні підходи до розуміння сутності показань. О.Г. Шило, аналізуючи особливості правового регулювання використання показань у доказуванні в кримінальному провадженні, зазначає, що законодавча дефініція показань, наведена у ч. 1 ст. 95 КПК, як їх іманентну ознаку охоплює процесуальний порядок їх отримання – під час допиту. Проте у науковій літературі небезпідставно наголошувалося на тому, що показання можуть бути отримані також і під час інших С(Р)Д та судових дій (пред'явлення для впізнання (ст. ст. 228–230 КПК), слідчого експерименту (ст. 240 КПК), огляду (ст. 237 КПК) та ін.), під час яких особа може повідомити відомості, що матимуть важливе значення і для проведення С(Р)Д чи судової дії, і загалом для вирішення кримінального провадження. Однак учена правильно акцентує на тому, що за законодавчою дефініцією:

- показання надаються під час допиту (в усній або письмовій формі) (ознака, що стосується процесуальної форми отримання показань);
- показання можуть бути надані підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом (ознака, що стосується суб'єкта їх надання);
- має бути зв'язок відомостей, що становлять зміст показань, із обставинами, які мають значення для кримінального провадження (ознака, що стосується змісту показань).

Відповідно, О.Г. Шило слушно зазначає, що відсутність будь-якої з цих ознак позбавляє отримані відомості значення показань як процесуального джерела доказів [4, с. 90].

У теорії криміналістики й юридичної психології С(Р)Д залежно від засобів збору інформації про обставини кримінального правопорушення умовно поділяють на вербальні і невербальні [5, с. 20]. Відтак, зважаючи на те, що відомості про обставини кримінального правопорушення під час проведення допиту, одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, слідчого експерименту, обшуку, впізнання можуть одержуватися в результаті вербальної комунікації між учасниками цих С(Р)Д, окремі науковці використовують цей факт як аргумент на користь твердження про те, що показання можуть надаватися не тільки під час допиту.

Теорія криміналістики та юридичної психології також поповнила юриспруденцію комплексними дослідженнями процесів комунікативної взаємодії учасників допиту, в результаті яких були визначені основні етапи формування показань: 1) сприйняття; 2) запам'ятовування; 3) від-

творення. Ці етапи визначаються як базові, оскільки були розроблені для інтерпретації процесу формування показань передусім свідків. Зокрема, аналіз розвитку поглядів щодо змісту вказаних етапів засвідчує, що найперше розкривалися особливості формування показань добросовісних свідків. Зазначимо, що на початку в теорії доказування довіра суду невідомій йому людині, яка стоїть перед судом та розповідає про те, що він бачив та чув, була заснована на одному із трьох міркувань: 1) люди схильні до спокійного стану, а винаходити неправду значно важче, ніж казати правду, тому природно людина схильна до правдивого, такого, що відповідає дійсності, до передачі побаченого або почутого;

1) свідки спонукаються до правди притаманним більшості людей усвідомленням, що без правди неможливий нормальний порядок співіснування;

2) ймовірна правдивість свідків є наслідком релігійних та моральних чинників та страху перед карою небесною або земною.

Базовою для всіх цих уявлень була презумпція про те, що будь-яке спілкування – розповідь, показання, сповіщення, донесення, доповідь – ґрунтується на здатності людини відтворювати пережите за допомогою пам'яті, вона зазвичай щиро схильна до цього, іншими словами, вона об'єктивна і правдива. На цих підставах формувалося загальне припущення, що всі показання є достовірними, а тому є законним джерелом доказового матеріалу, яким оперує правосуддя для віднайдення істини.

У контексті наведених підходів до потенціалу достовірності показань свідків допускалося два випадки, за яких за законом може бути визначена хибність або спірність показань: 1) коли очевидно є несумлінність свідка – свідомо неправдиве свідчення внаслідок керування почуттями злоби або помсти проти обвинуваченого, або внаслідок злочинного очікування вигод від результатів процесу; 2) коли у свідка є які-небудь органічні (природні) дефекти або інша хвороба, що позбавляє його можливості говорити правду внаслідок його неспроможності нормально сприймати зовнішній світ (наприклад, сліпі, глухі, дальтоніки, особи, які мають хронічні чи тимчасові психічні розлади, та інші, які не здатні об'єктивно орієнтуватися у навколишньому середовищі, неспроможні розрізняти світ дійсності та фантазії).

У всіх інших випадках показання свідка вважалися правдивими та за приписом закону мали сприйматися судом як законний доказ для підтвердження або спростування фактів, на яких ґрунтується вирок.

Однак на початку ХХ століття наведені концепти припущення достовірності показань свідків постали як сумнівні завдяки результатам експериментальної та кримінальної (юридичної) психології.

Деякі автори ще детальніше структурування процесу формування показань свідка, зокрема: 1) відчуття; 2) сприйняття; 3) використання сприйнятого у своїх подальших діях та досвіді; 4) оцінка сприйнятого з позиції власної моралі та правосвідомості; 5) запам'ятовування; 6) моделювання допитуваним поведінки на майбутньому допиті; 7) встановлення контакту з допитуваним; 8) отримання розумової задачі; 9) пригадування; 10) пригадування під впливом слідчого; 11) зміна раніше прийнятих вольових рішень під впливом слідчого; 12) відтворення.

Формування показань свідків активно досліджувалося в контексті особливостей сприйняття та вербального відтворення ознак зовнішності людини. Відтак до його компонентів запропоновано відносити: 1) спостереження; 2) сприйняття; 3) формування картини побаченого; 4) відновлення у пам'яті; 5) відтворення; 6) фіксація процесуальна та криміналістична; 7) декодування вільного опису в упорядкований (системний); 8) складання орієнтувань для розшуку [5, с. 68–73].

Більшість учених, на підставі узагальнення спеціальної літератури, схиляються до думки, що процес формування показань можливо розглядати у двох аспектах – психологічному та криміналістичному.

Отже, зважаючи на вищезазначене, формування показань свідків є складним процесом, невід'ємними компонентами якого постають як нормативно визначені дії слідчого, прокурора, слідчого судді, сторони захисту та суду, спрямовані на одержання показань свідка та визначення їх як джерела доказів для забезпечення прийняття доброякісних процесуальних рішень у кримінальному провадженні, а також психічні процеси, пов'язані зі сприйняттям, запам'ятовуванням, обробкою, відтворенням та фіксуванням показань, які передують допиту, проходять під час та відбуваються після нього, розуміння природи яких дає змогу з'ясувати їх достовірність чи неправдивість.

Список використаних джерел:

1. Давидова Д. В. Джерела доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг : Донецький юридичний інститут МВС України, 2015. 225 с.
2. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 2 (150). С. 40–48.
3. Гмирко В. П. Кримінально-судові докази: юридичне поняття чи дефініція. *Право України*. 2014. № 10. С. 26–35.
4. Шило О. Особливості правового регулювання використання показань у доказуванні в кримінальному провадженні. *Право України*. 2014. № 10. С. 89–96.
5. Удалова Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2007. 433 с.